

2 A socioloxía cultural de Karl Mannheim e a poética histórica de Mikhaíl Bakhtín como fundamentos renovadores da periodoloxía literaria Unha aplicación á poesía galega dos anos 1916-31

Sumario 2.1 A periodización literaria, un dispositivo crítico. – 2.2 Os conceptos básicos de Karl Mannheim. – 2.3 Autores, xeracións e poéticas na poesía galega 1916-31. – 2.4 Dúas situacións xeracionais. – 2.5 Tres conexións xeracionais. – 2.6 Catro unidades xeracionais.

2.1 A periodización literaria, un dispositivo crítico

As páxinas que seguen presentan unha síntese das posicións que articulei desde os pasados anos noventa sobre o asunto da periodización cultural e literaria galega durante o primeiro terzo do século XX, tendo para iso presentes, nun nivel amplo, a socioloxía do libro e da lectura e algúns principios elementais do que ben podería cualificarse como unha poética histórica, asimilados desde a teorización debida a Mikhaíl Bakhtín; e, ademais, xa nun nivel restrinxido aos procesos de tipo xeracional, tamén certas bases da socioloxía da cultura de Karl Mannheim.

É importante antes de máis asumir que non existen ordenacións periodolóxicas neutrais. Ordenar o tempo literario presupón, con

certeza, habilitar operativos canonizadores. Por moito que se intente evitar, isto ten consecuencias xerarquizadoras asentadas en esquemas de valores non necesariamente explícitos, nin sequera necesariamente (re)coñecidos de forma cabal por quen os está a aplicar, este ou aquel historiador literario. Porque, en definitiva, a base da que se está a falar non é outra que a correspondente ao exercicio máis ou menos consciente –case sempre, moi consciente– da crítica, proxectado desde o primeiro momento sobre a construción e postulación periodolóxica. Ante todo, porque non hai historiografía nin periodización literarias sen a mediación dun acto crítico.

Asúmese aquí, asemade, a convicción de que calquera periodización formalmente constituída ten que responder a criterios semióticos, socioculturais e sistémicos capacitados para pór en claro o sistema de normas literarias imperante en cada segmento histórico e tamén o seu específico proceso de introdución, asentamento, diversificación, integración e desaparición. Trátase de ideas ben expostas e argumentadas por un teórico, René Wellek,¹ que creo que incidiu de xeito decisivo nas concepcións xerais –tamén nas de tipo periodolóxico– incorporadas por Ricardo Carvalho Calero á súa *Historia da literatura galega contemporánea* ([1963] 1981).

Nesta orde de asuntos a socioloxía da cultura de Karl Mannheim ten algo que clarificar, aínda que sería inxenuo pensar que nela, ou en calquera outro modelo, se localice a panacea da periodoloxía. Conceptos como o de ‘xeración’ resultan moitas veces banalizados, nun abuso historiográfico que se afana en beber nos automatismos positivistas, raciovitalistas ou románticos. Entre José Ortega y Gasset e Julius Petersen, no mellor dos casos. Acudirmos a perspectivas sociolóxico-culturais debería coadxuvar a que eses conceptos gañen en profundidade, dinamismo e aplicabilidade.

A teoría das xeracións de Mannheim, que asocia puntos de vista e nocións de Karl Marx, Wilhelm Dilthey, Max Weber e Martin Heidegger, propugna unha estratexia flexíbel e interdisciplinar con base no método da socioloxía formal. Nin se preocupa de establecer leis xerais do ritmo histórico, ao xeito de Ortega ou Petersen, nin concede maior relevancia ao célebre ‘estilo común’ como lazo de unión. O máis importante da teoría exposta por Mannheim en *Das Problem der Generationen* (1928) é a superación do estatismo historiográfico manifesto en delineamentos anteriores ao seu, así como unha diferenciación conceptual de tres niveis distintos de tratamento cualitativo do esquema xeracional. Con ela consegue disipar o torpe mecanicismo cuantitativo –cada quince ou cada n anos *toca* xeración nova, que pensan algúns– e tamén neutraliza a

¹ Xa desde as sección da súa autoría incorporadas ao libro *Theory of Literature*, de autoría conxunta con Austin Warren (Wellek, Warren 1949). Tamén noutras publicacións consecutivas, reunidas posteriormente en varios volumes (como Wellek 1963; 1983).

cándida idea de que cada xeración é un bloque e que se comporta como tal *desde sempre e para sempre*, por dicilo dun xeito gráfico. Isto último –pexa lamentábel de tantas elaboracións historiográficas, con graves repercusións didácticas– presupon, parece obvio, esquecer que un dos asuntos fundamentais dos que tería que ocuparse calquera historiador, incluídos os que traballan sobre o feito literario, é rexistrar as polémicas públicas e os conflitos entre os membros dun grupo que nunha dada altura manifestara certa axencialidade colectiva. Rexistrar esas desavinzas, tamén parece obvio, non implica desentenderse dos momentos primeiros de cohesión do grupo, que habitualmente son os do arranque de iniciativas comúns, os do rexeitamento compartido dun certo estado de cousas previo, que se critica a través de manifestos ou outras tomas de posición para afastarse del dun ou doutro modo explícito. A historia literaria debería equilibrar esas dúas atencións,² a prestada aos momentos de concordia interna dos grupos emerxentes e a prestada aos procesos de disgregación ulteriores, que adoitan informar máis e máis profundamente sobre cuestións capitais de orde poética, estilística ou ideolóxica que os primeiros.

2.2 Os conceptos básicos de Karl Mannheim

A noción de partida, a central no sistema do autor, é a de ‘conexión xeracional’, unha categoría social que propón estruturalmente homóloga doutra ben instaurada na análise socio-histórica, a situación de clase. Desde esa perspectiva, a conexión xeracional non debe confundirse coa formación concreta de grupos, tanto se estes se manifestan como comunidades (constituídas por lazos preexistentes ao individuo) ou como sociedades (organizadas xa desde unha vontade de afiliación). A conexión xeracional é definíbel para o sociólogo como unha unidade histórico-social que participa dun proxecto/destino colectivo común. O concepto é claramente dinámico e durativo, asenta sobre o ritmo biolóxico da existencia humana pero para nada é deducíbel ou dependente del.

² Teño sinalado, se callar con exceso de acrimonia, que algunhas propostas historiográfico-literarias parecen querer limitarse ao expediente que caracteriza un álbum fotográfico de voda, onde se dá conta exclusiva, polo fotógrafo, dalgúns instantes fugaces que ninguén pensaría que representen nada máis que aquela celebración concreta, nunca a vida toda posterior dos fotografados. Neste sentido, algo que adoito resolve mal, ou moi mal, a historiografía literaria ao uso é a observación crítica das maneiras en que os sucesivos grupos de idade se relacionan coas novas xeracións que se van incorporando á actividade literaria e á loita polo poder simbólico e o control institucional e do mercado. A historiografía literaria común case sempre pasa páxina de vez cando se trata de dar conta dun novo período, como se a práctica totalidade dos axentes que tiveran presenza e protagonismo no período anterior –o de tal xeración ou tal outra, por exemplo– sinxelamente se esfumase.

Ao pé disto propón dúas nocións máis, as de ‘situación xeracional’ e ‘unidade de xeración’. A situación xeracional é entendida como marco de potencialidades de experiencia e pensamento asociado a clases de idade próximas que pertencen a unha mesma comunidade de vida histórica, compartindo por tanto en trazos xerais un mesmo modo específico de intervención no proceso histórico.

Por último, unha unidade de xeración é un grupo concreto que, dentro dunha certa conexión xeracional e desde unha afinidade compartida e compacta, manifesta reaccións unitarias perante os acontecementos históricos, sociais, culturais, etc. As unidades de xeración cohesiónanse a partir das súas intencións de base e das súas tendencias estruturantes sobre a situación real en que se inscriben, mais Mannheim non esixe que os seus membros compartan ademais a mesma idade. Así, nun período histórico determinado non ten por que haber un número prefixado de conexións de xeración (de xeracións, se adoptamos a terminoloxía máis corrente). Ese número é variábel e depende, en último termo, da dinámica social das situacións xeracionais e da enerxía produtiva das unidades de xeración.

2.3 Autores, xeracións e poéticas na poesía galega 1916-31

No período 1916-31 publicouse en torno a un centenar de libros de poemas en galego a cargo de case setenta autores. Poetas vellos e novos, en idade e en estética de base, compartiron segmento cronolóxico e definiron as respectivas posicións no sistema. Eses poetas interviñeron no espazo público baixo diversas condicións. Algúns posuían unha traxectoria poética coñecida e máis ou menos respectada polos lectores e os medios de comunicación desde había un tempo. Uns poucos procedían de eidos discursivos e profesionais en que tamén gozaban de certa proxección social. Outros ingresaban sendo uns auténticos descoñecidos. Pero o que debe quedar claro é que todos,³ de xeito máis ou menos voluntario e/ou consciente, se agregaron, polo mero feito de publicaren obra poética, a un campo literario co que interactuaron e que contribuíron a definir. Ben para dinamizalo mediante a introdución de modificacións de variada orde (temática, métrica, estilística, ideolóxica...) ben para preservalo nos que vían como os seus sinais identitarios (poñamos por caso, musicalidade, saudosismo, ruralismo, etc.).

3 Algo bastante inxenuo que se escoita ás veces, aquí e noutras latitudes, e a afectada reclamación dalgúns axentes –en especial, escritores– sobre o feito de eles non formaren parte de ningún sistema/campo literario, como se isto for potestativo e equiparábel a darse de alta nunha determinada compañía de gas cidade. Outra cousa é, con certeza, a posición máis ou menos periférica que cada quen ocupe naquel sistema ou campo.

A participación de diversas xeracións biolóxicas, ou, con maior precisión terminolóxica, de diversos ‘grupos de idade’, no período literario que enmarcamos coas datas de 1916 e 1931 é unha obviedade que non merece maior comentario. O relevante é presentarmos unha proposta de ordenación para o conxunto de textos e autores do período, unha ordenación pendente do sistema de normas literarias do que falou Wellek, vinculado baixo un prisma sociolóxico-formal á análise das xeracións propugnada por Mannheim e tamén a unha interpretación semiótico-cultural e poético-histórica, na liña de pensamento esbozada por Bakhtín (Bajtín [1979] 2008, 321-42; Bakhtin [1963] 2013) e por algúns membros do seu círculo, en particular Pavel Medvedev.

Segundo se acaba de sinalar, a situación xeracional non é máis que un espazo potencial de experiencias e de comprensións das mesmas que, no seo dunha determinada comunidade de vida histórico-social, elaboran suxeitos pertencentes a grupos de idade próxima. Tal potencialidade dificilmente sería a mesma para homes e mulleres como Florencio Vaamonde, o Marqués de Figueroa, Lugrís Freire, Aurelio Ribalta, Eladio Rodríguez, Manuel Lago, Francisca Herrera, Noriega Varela, Álvarez Limeses ou Prado *Lameiro* –que chegaban cunha idade avanzada a ese importantísimo momento histórico que marcou a Primeira Guerra Mundial, o do esgotamento do modelo turquista na administración española e o da proliferación de movementos nacionalistas en Europa, coa fundación en Galiza das Irmandades da Fala– que para aqueloutros autores e autoras que entraban nesa etapa con capacidade certa de reacción e de intervención públicas.

Así, en principio pódense contraponer dúas situacións xeracionais (SX1 e SX2) no mesmo nivel que cabe facelo con dúas potencialidades disímiles na vertente vivencial e na vertente do pensamento.

Doutra parte, a conexión xeracional implica para Mannheim a participación activa e a toma actualizada de decisións en relación cunha peripecia histórica común, dimensións ás que non se lles esixe homoxeneidade nin compactidade de ningunha especie (ideolóxica, estética, estilística, etc.). Membros dunha mesma situación xeracional poden encadrarse en diferentes conexións.

As unidades de xeración, finalmente, son en realidade unidades de intervención na esfera pública e en concreto no campo literario, que actúan desde a afinidade de criterio, a asunción colectiva de obxectivos e a aceptación non necesariamente inquebrantábel dunha estratexia común. Por reaccionaren os seus membros como grupo perante os acontecementos históricos, sociais ou artísticos, a idade é un factor secundario. Poden formar así parte da mesma unidade de xeración individuos de moi diferente experiencia e moi diversas datas de nacemento.

A unidade de xeración que por excelencia intervén en 1916-31 e o coñecido como grupo Nós. E nela interveu por exemplo *Lameiro*,

a quen sería moi difícil situar na mesma conexión xeracional que a Otero Pedrayo ou a Castelao. As unidades xeracionais pódense entender nun sentido estrito ou nun sentido conceptualmente menos esixente pero tamén máis operativo. No primeiro caso deberíamos dicir que a desarticulación social e cultural do país no período contemplado faría inconveniente sinalar máis unidades xeracionais que as de Nós e as asociadas directamente coas Irmandades da Fala e co Seminario de Estudos Galegos. Só eses grupos tiveron intervención real como colectivos definidos na historia de Galiza entre 1916 e a Guerra Civil, só eses grupos decidiron nunha dimensión colectiva o rumbo posterior da literatura galega. Pero habería que introducir un par de precisións.

En primeiro lugar, debe entenderse que fóra desa actuación grupal coubo por suposto a intervención individual e aínda, como consecuencia dela, unha reorientación do sistema literario e das concretas manifestacións do resto de autores. Manuel Antonio conseguiu para a poesía; Rafael Dieste, en menor medida, para o teatro. E ambos ían relativamente por libre neses mesteres.⁴

En segundo lugar: é infrecuente que a historiografía literaria galega contemple a existencia de unidades xeracionais de expresión non galega. O certo é que na Galicia dos anos vinte e trinta había poetas que empregaban exclusiva ou maioritariamente o castelán e que procuraron os seus propios medios de intervención (*Alfar*, por exemplo). Como individualidades impórtannos pouco para o noso cometido actual, pero como grupos activos de intervención no espazo público e no campo literario galego non poden ser desprezados, entre outros motivos por interactuaren cos grupos que son do noso interese central e por estableceren con eles dialécticas que tiveron incidencia no rumbo histórico dos procesos culturais e literarios. Non se trata doutra cousa que de rigor.

Desde un punto de vista sociolóxico-formal, proporemos que a literatura galega posterior ao Rexurdimento pode dividirse cando menos entre unha situación xeracional plenamente allea á modernidade e outra que, con maior ou menor ímpeto, con maior ou menor éxito, propiciou a chegada desa modernidade.

2.4 Dúas situacións xeracionais

Na literatura galega do período 1916-31 houbo tres tipos de escritores alleos á modernidade, todos eles inmersos na que denominaremos SX1: o derivado simplemente da cronoloxía; o inducido

⁴ Acaso por iso *De catro a catro* tardou tanto tempo en ser recoñecida como unha obra decisiva. Acaso por isto mesmo *A fiestra valdeira* non se estreou con medios e garantías profesionais até 1994.

pola falta de normalización cultural e polo periferismo e catividade do sistema; e, en fin, o configurado polos que abrazaban a causa epigonal e tradicionalista (poética e/ou ideolóxica) contra vento e marea. Estes últimos serían equiparábeis aos ‘vellos’ que Manuel Antonio mencionou en *Máis alá!*, isto é, aos que escriben «como se vivisen no antonte dos séculos».

A SX1 ocupou a oito a etapa histórica da que estamos a falar como mínimo até 1928. A súa tradución cuantitativa en textos resulta elevada. A súa achega cualitativa, fóra dalgúns méritos en versificación e estilo, é discutíbel. Pénsese que do censo duns sesenta e cinco poetas con algún libro publicado entre 1916 e 1931 case dous terzos terían que estar emprazados aquí. Houbo naquela altura conciencia real sobre o anacronismo desta poesía? Con certeza, si. Cando menos en quen correspondía teren un mínimo de lucidez crítica.

Unha das singularidades desta produción SX1 foi a súa propensión a se confundir coa lírica popular. De aí a nutrida presenza de alalás, cántigas, alboradas, triadas, cancións de ruada, arrolos e composicións similares. Un libro como *Cantigas* (1928), de Dolores Parga Serrano, é case todo el unha reste desa variedade. No seu caso, como tantas veces, con predominio da cuarteta octosilábica, estrofa omnipresente así mesmo en *Cantares d’a terra* (1922) de Salgado y López de Quiroga, cuxo prologuista, Marcelo Macías, home próximo ao núcleo ourensán de *La Centuria*, deixaba escrito que estas composicións populares son como «el primer vagido que las civilizaciones literarias exhalan» no seu berce. Unha consecuencia inmediata do que se apunta foi a preponderancia do mundo rural, dos seus traballos, costumes, festas e tradicións. Tamén dos amores campesiños, entre tenruras, despedidas e desplantes, que ceden paso a apóstrofes de diverso ton (recriminatorio, saudoso, galante...) e con frecuencia a unha poesía dialogada (desafíos, regueifas, rexoubas...) entre unha voz masculina e outra feminina; máis raramente entre dúas voces masculinas que confesan penas de amor, como no poema «Chuco e Cidrán», das *Follas ao vento* (1919) de Florencio Vaamonde; ou, en caso extremo, na multiplicación coral propiciada por foliadas e ruadas. Neste tipo de composicións dialogadas o mestre indiscutido foi Xavier Prado *Lameiro*, con *A carón d’o lume* (1918) e *Cóxegas e moxetes* (1919), libros ambos dunha transparencia absoluta xa desde o rótulo.

Na temática, nos ritmos, na procedencia das imaxes poéticas e na disposición enunciativa rexistrouse a pegada inconfundíbel da literatura tradicional e a correlativa proximidade á música e á danza, polo que esta clase de poesía interesa non só a filólogos e estudiosos da literatura senón tamén, e moito, a folcloristas e antropólogos, e noutro nivel mesmo a musicólogos. Continuando un traballo que se iniciara no século XIX, algúns investigadores, como Manuel Murguía, Alfonso Hervella, Leiras Pulpeiro, Noriega Varela ou Said Armesto,

compilaron así, no primeiro terzo do século XX, novas coleccións de *cántigas* e romances, case sempre por referencia ás súas comarcas de orixe. O seu traballo repercutiu, como era lóxico, na sensibilidade dos poetas predispostos á musa popular e á incorporación –igual que o facía a pintura rexionalista dos Álvarez de Sotomayor, Elvira Santiso, González del Blanco e outros– de todo canto entrase nas coordenadas do tipismo e da cor local.

Cóntanse numerosísimos exemplos dese descritivismo bucolizante, panteísta e filantrópico dirixido ao mundo do campo. A descrición ollou a miúdo cara a unha relativa abstracción da paisaxe, sen fornecer detalles específicos que a remitisen a un lugar concreto. Así, en *A Galicia* (1918), de Francisco Salgado y López de Quiroga; ou en *Paisaxes* (1925), de Manuel Posse Rodríguez; e en boa medida tamén na obra plural de Manuel Lago González. Outras veces dirixiuse a vilas, soutos, montañas, mariñas, ríos... do lugar natal ou doutros que se aspiraba a documentar. Existiu nalgún momento unha vocación de corte enciclopédico, exultante nun sector en prosa con posíbel funcionalidade prologuística que o Marqués de Figueroa redactou para o seu *Libro de Cántigas. En terras Galaico-Lusitanas. Impresiones, reminiscencias del vagar* (1928), volume de título tamén diáfano e de contidos moi ilustrativos sobre aspectos xeolóxicos, hidrográficos, arqueolóxicos, históricos e xeográficos do país.

Houbo outras liñas temáticas, discursivas, xenéricas e estilísticas na produción que estamos a repasar. Entre as primeiras cabe referirse á sempre abundante literatura referida á emigración, que poderíamos relacionar en especial cos nomes de Baña Pose, Gómez Ledo, Iglesias Soto ou San Luís Romero. Tamén a varias outras, como a de introspección existencial, representada na obra de Prieto Rouco; a de reflexión moral e relixiosa, presente en poetas como Aira Barrera, Gómez Ledo e Iglesias Soto; a de ton humorístico (Aira Barrera, Baña Pose, Prado *Lameiro*); ou a de exaltación de diversos aspectos da realidade nacional, entre eles a fala (Ventura Balanyà, Lago González, Cortiña Toural), a historia (Carré Alvarellos), as lendas (Conde González) ou a afirmación patriótica (Lugrís Freire, Rodríguez Barreiro ou Prudencio Rovira), esta última atenta, con notábel reiteración, ás figuras principais do Rexurdimento cultural galego.

No plano discursivo foi frecuente a concreción épico-lírica de historias de transcendencia colectiva ou puramente particular. Entraba así a narratividade no marco da poesía, para se ocupar de peripecias de diversa procedencia: a do emigrante (Baña Pose e algúns outros poetas), a do santo (Eiján Lorenzo), a crónica de vivencias populares (Herrera Garrido), a concatenación de facecias a modo dun anecdotario comunal (Pérez Barreiro), a propia de figuras lendarias (Lago González), a de amores tráxicos ou románticos (Pla Zubiri, Ribalta) ou, en fin, a de guerreiros e sublevados (Carré Alvarellos, Lago González). Diríase que, en casos –e a este respecto é ilustrativo o libro

Andrómenas (1922), de Pérez Barreiro-, tal narratividade aspirase a levantar acta da vida colectiva toda, introducindo pequenas historias (esas *andrómenas*, dacabalo entre a ficción e o documento, un pouco na liña de *Cousas* e *Dos arquivos do trasno*) que en certo xeito configuraban unha rolda de referencias común a todos os lectores. Historias, por exemplo, de cregos e sancristáns, de caciques e matóns, de oufanos 'habaneiros', de matachíns, de mozas casadeiras...

Aínda hai que subliñar sobre estes datos outro máis, que redundna na localización da SX1 respecto da modernidade. Trátase da súa fuxida da historia, da renuncia incluso á historicidade da experiencia. Iso non presupón que a historia non se constituíse en tema de certos textos, algo que en efecto aconteceu, como acabamos de ver. Do que agora falamos é dunha renuncia implícita ao exercicio da conciencia histórica, a unha hermenéutica dialóxica entre o pasado e o presente, só apuntada nalgúns dos poemas máis acesos de Lugrís Freire. Cabe afirmar que os textos posrenacentistas alleos á modernidade non teñen data de produción nin de caducidade; adoito son atemporais e intercambiábeis. Por iso mesmo foi tan corrente o caso de poetas que un bo día compilaban obra poética de xuventude combinada coa de madurez e a daban ao prelo por xunto.

Fronte a isto temos unha conduta moi distinta nos partícipes da SX2. Como teñen salientado Hans R. Jauss e outros estudosos da categoría histórica de 'modernidade', esta caracterízase por un progresivo acurtamento do tempo de validez das propostas artísticas e estéticas. De aí provén xustamente un dos seus paradoxos, que é o da perda de seguridade sobre as unidades epocais e sobre a cohesión das poéticas e as convencións en uso, algo que tamén ten tradución na poesía galega de guerra.

A falta de vertebración da vida literaria en Galicia, e en especial a ausencia dun exercicio crítico independente e rigoroso que entrase a cuestionar determinadas anacronías sen temor a desgastar por iso os progresos na conciencia nacional do colectivo dos seus lectores -obxectivo lexítimo dos medios nacionalistas, que eran os únicos que con regularidade incorporaban crítica literaria da produción poética galega-, favoreceu unha relativa confusión sobre a identidade do que estamos a denominar *conexións* e tamén unha perda de perfil no relativo ás unidades de xeración.

Pero cómpre ver coa maior claridade posíbel que as obras e os autores anacrónicos, os autoexcluídos da historia a partir da súa propia concepción da escrita poética, non teñen espazo máis que na marxinalidade por eles mesmos administrada. Sería van o esforzo por atoparmos un oco á obra extemporánea de Manuel Posse (n. 1892), Pérez Barreiro (n. 1896), Iglesias Soto (n. 1899), Carmen Prieto (n. 1901), Herminia Fariña (n. 1904) ou Mario Canda (n. 1913) na conexión xeracional na que situamos Manuel Antonio, Xulio Siñenza ou Manuel Luís Acuña (nados todos no ano 1900) por moito

que na obra dos primeiros poetas amentados teña entrada, moi de cando en vez, algún achado con visos de renovación ou de apertura aos novos tempos.

Outro asunto, que é difícil encaixar no modelo analítico aquí asumido, pendente de xeito case exclusivo das publicacións en forma de libro, é o daqueles poetas que tras unha aparición inicial en exceso temperá, e lastrada por unha concepción trasnoitada da poesía, evolucionan deixando constancia de tal proceso persoal só en poemas soltos aparecidos en revistas da época.

2.5 Tres conexións xeracionais

Concretemos xa un diagrama explicativo das conexións actúantes na poesía do período 1916-31 e das unidades de xeración que poden distinguirse. Consonte as premisas de Mannheim, quedaría deslexitimada calquera formulación periodolóxica consistente na elaboración dunha restra de compartimentos estancos e inmutábeis (*xeracións*, no sentido máis habitual do termo), opción que de seu está conectada coa demanda de bautizar con etiquetas perennes aos colectivos que a ollada metodolóxica do historiador literario descobre.

Serían así tres as conexións xeracionais diferenciábeis. Na primeira delas, a CX1, estarían, por horizonte e proxecto histórico-social e por razón de idade, os membros superviventes no eido da escrita dos grupos que Carvalho Calero chamou *diádocos* e *epígonos*, así como tamén unha parte dos 'posrenacentistas' e dos da 'época das Irmandades'. En que se basea esta proposta? Sinxelamente, en que o seu horizonte histórico e literario corresponde aos finais do século XIX e en que o seu proxecto estético e sociopolítico, agás concretas e tardegas excepcións, non conecta co ideario das Irmandades da Fala, punto de inflexión chave na historia de Galiza por canto nel tivo os seus alicerces o movemento nacionalista. O que vimos de ver en relación coa SX1 é suficiente como descrición das angueiras, limitacións e logros destes poetas. Reiteraremos que unha cousa é vivir na época das Irmandades e outra ben distinta compartir a posición perante a realidade histórica e social que identifica aos membros do movemento alentado por Antón Villar Ponte.

Na CX2 encadramos xa aos escritores partícipes ou afectados polas expectativas daquel ideario e por todas as determinacións a el asociadas. Tales arelas e esperanzas constituíron, simultaneamente, unha especie de valo delimitador dunha área de actuación social e artística, un valo que por suposto deixou ver que era exactamente o que acontecía fóra, e que facultou algúns accesos francos de comunicación interior-externo. Entendemos por isto mesmo que a CX2 comeza a superar o estrito interese local (inexportábel) e a coitada proxección localista da obra producida na CX1. Entendemos tamén

que a etapa republicana constituíu para eles a recta final do seu periplo intelectual en canto contribución e intervención social, e de certo en canto contribuído á poesía galega. Os que sobreviviron ao trienio bélico transitaron despois por moi diversas circunstancias persoais, en dependencia directa do seu compromiso galeguista e/ou republicano, do grao de afección ao novo réxime nacional-católico, da súa condición clerical se esta se daba, da represión, do medo, etc. En todo caso, o que destacamos é que a CX2 tivo tempo para afrontar o seu proxecto. Non parece que a guerra truncase definitivamente a súa contribución poética, malia segar a vida dalgúns dos seus membros.

De acudirmos –só para non perder referencias– ao modelo periodolóxico e ás etiquetas correspondentes de Carvalho Calero, diríamos que nesta CX2 se localiza a poesía debida a algúns dos posrenacentistas menos anquilosados e a unha parte importante dos membros da época das Irmandades. En xeral, todos eles compartiron, para alén das respectivas orientacións literarias que asumiron, unha vocación depuradora da lingua, atendendo moi especificamente a súa ampliación semántica e a fixación de solucións morfolóxicas estábeis, para así superaren algunhas eivas lingüísticas do marco xeracional anterior.

Vincúlanse á CX2, en fin, o incerto modernismo galego, Noriega Varela, Ramón Cabanillas e os membros da súa escola (nomeadamente López Abente e Taibo), Xohán V. Viqueira, Álvarez Limeses, Antón Zapata, Paz Lestón, Crecente Vega, Urbano Moledo, Trapero Pardo e a práctica poética dalgúns membros acólitos do grupo Nós.

A localización da obra de Ramón Cabanillas na etapa agrarista merecería un debate que non emprenderemos neste lugar. Debe considerarse que a maior parte da súa produción literaria é posterior á fundación das Irmandades, malia que en 1916 o poeta cumpría os corenta anos. E tamén, a carón dese dato biográfico, a constatación de que a axencialidade conectada a esa produción poética de que se fala estivo con frecuencia ao servizo do ideario daqueles grupos, integrando incluso algúns apuntamentos das sagas céltica e artúrica con finalidade concienciadora dunha identidade cultural e nacional, e conectando en fin cos presupostos de actuación pública do grupo Nós. Neste sentido, Cabanillas foi ante todo un poeta de musa cívica, cunha compoñente didáctica temperada, estratexicamente disposta sobre bases non só emotivas ou patéticas centradas no *topos* da aldraxe histórica. O rumbo da súa ampla produción poética, sen parangón nesta etapa histórica, arrinca de presupostos modernistas e agraristas e culmina na estética mitoloxizante de poemas narrativos como os integrados en *Na noite estrelecida* ou na peculiar elaboración dun ‘cancioneiro’ (ou *breviario dun amor*) como *A rosa de cen follas*, pasando por unha etapa central de poesía civil e de combate. A súa pegada na obra dos poetas que se estaban a formar foi moi profunda, malia que nalgúns casos se chegase a cuestionar nalgún xeito a traxectoria do cambadés.

Da cohesión do grupo de Cabanillas dá boa idea unha curta recensión sen sinatura de *Abrente* publicada no número 10 da revista *Nós* en abril de 1922. Nela asóciase ao autor de *Vento mareiro* con López Abente e Taibo, e sanciónase que os tres forman «a gran trindade da moderna lírica galega». Foi un criterio estendido naquela altura e por iso convén destacalo debidamente.

Non poden vincularse con ese núcleo –que sería erróneo ver como unidade de xeración– outros poetas desta CX2, como Xohán Vicente Viqueira, Álvarez Limeses, Eladio Rodríguez, Crecente Vega, Antón Zapata, Paz Lestón, Urbano Moledo, Trapero Pardo, Conde González ou Daniel Pernas Nieto, de diferente entidade e diversa repercusión no curso da poesía posterior.

A limitada extensión da escrita poética dos membros centrais do grupo Nós e a súa propia disparidade complican na nosa interpretación do proceso histórico unha localización periodolóxica exenta de dúbidas. Talvez, xunto coa poesía de autores como Blanco Torres, coubese a súa consideración nunha zona fronteiriza entre a CX2 e a CX3, derivando no caso de Risco e Otero Pedrayo nas marxes da CX2 e no de Blanco Torres máis ben cara á CX3.

A terceira das conexións xeracionais contempladas no modelo periodolóxico aquí postulado posúe un perfil moi singular, sobre todo polo feito de que o seu proxecto e o seu destino colectivos foron truncados pola sublevación militar de 1936. Na CX3 entran, na terminoloxía de Carvalho Calero, os novecentistas e o grupo dos tempos do Seminario. Tamén, relativamente, coas reservas citadas, a propia empresa do grupo Nós. Un sector maioritario destes colectivos asumía o ideario das Irmandades, non sempre de maneira activa. Pero o que si incorporaron todos os membros deses colectivos como premisa da súa intervención pública foi que o tempo histórico que lles tocaba vivir tiña dous referentes fundamentais: un era o movemento nacionalista e o outro a gran crise europea, que o era tanto da razón como de algo moito máis sutil, o concepto de *vida*, para algúns necesitado de reinterpretación alén das angosturas positivistas e naturalistas.

A CX3 é a máis heteroxénea, dinámica e plural das tres que comparecen entre 1916 e 1936, pero tamén a de maior riqueza. Os seus membros superaron de vez a temática local e o espírito localista característicos da primeira etapa do século, mais asimilaron case sempre sen esforzo a pegada dalgunhas poéticas precedentes, de maneira sinalada a de Ramón Cabanillas, extraordinariamente presente ao longo dos anos vinte e trinta para todo poeta galego. Afectounos en xeral o devalo simbolista e escoitaron, no abalo das vangardas, propostas creacionistas, ultraístas e similares. O lector modelo xa non foi para esta conexión xeracional estritamente nin o subscritor d'*A Nosa Terra* nin o pobo que procuraba apenas un espello mimetizador da enxebreza ou da mágoa do emigrante. Non abundaba con ser galeguista. Tampouco con ser festexeiro e/ou saudoso. De feito, non

abondaba con ser galego para encaixar na figura do lector requirido nesta CX3. O cal, por suposto, creou tensións, polémicas. Extraordinariamente dinamizadoras, por certo, para o sistema cultural e tamén para o país.

A indicación sobre a imposibilidade dunha seitura acabada, por mor dos efectos da derrota republicana, non implica que todos estes poetas pechasen o seu ciclo creador no ano 1936. Moitos deles, entre Cunqueiro e Iglesia Alvareño, entre Carvalho Calero e Díaz Jácome, entre Euxenio Montes e Augusto María Casas, daríanlle continuidade despois dun lapso temporal máis ou menos dilatado. Déronlla á súa produción individual, como tal. Só iso. E non sempre en lingua galega. Esa continuación de obra, en todo caso, pertence xa a outro tempo histórico e a outros proxectos. Correspondería, xa que logo, a outra conexión xeracional, de sermos fieis aos protocolos e metodoloxía periodolóxicos aquí empregados.

2.6 Catro unidades xeracionais

Descritas as coordenadas correspondentes ás conexións xeracionais, cómprenos xa abordar unha tarefa similar pendente das unidades de xeración. A proximidade dese labor coa descrición das poéticas postas en práctica é indiscutíbel, pero non deberiamos confundir unha cousa coa outra. Repetimos que as unidades de xeración veñen delimitadas pola asunción compartida dunha actuación pública e dunha estratexia axeitada aos obxectivos trazados, de modo que permiten, aínda que non a promovan, a disparidade de criterios literarios e estéticos. Das primeiras premisas deriva a relevancia das revistas literarias e doutros foros de discusión e encontro.

As unidades fundamentais con operatividade na etapa 1916-31 son catro, a formada en torno a *Nós* e *A Nosa Terra*, a estatuída desde o programa do Seminario de Estudos Galegos, a xerada a partir de relacións profesionais e de amizade en dous medios xornalísticos vigueses nos anos vinte, *Galicia* e en particular *El Pueblo Gallego*, coa aparición de tendencias filosocialistas e federalistas non totalmente compactas nin tampouco permanentes ao longo do decenio anterior á guerra, e, finalmente, a que xirou en torno a Cunqueiro e á súa Oficina Lirica do Leste Galego, a única das catro con intervención restrinxida aos anos trinta e, de feito, practicamente fóra do límite cronolóxico superior aquí considerado.

As liñas de entrecruzamento ideolóxico, sociolóxico, estético e literario entre estas catro unidades xeracionais son tupidas, polo que se complica bastante o labor de historiografía literaria que aquí apenas se esbozará.

A unidade *Nós-A Nosa Terra* vén caracterizada por un compromiso profundo coa causa nacional(ista), situado por riba de calquera

outra consideración. Trátase dunha unidade xeracional, esta UX1, na cal teñen cabida elementos de dúas conexións distintas, o que vén demostrar unha vez máis a flexibilidade do modelo mannheimiano. En efecto, contaría por unha parte con algúns dos partícipes da CX2 (Risco e Otero Pedrayo ante todo, e, xa só como referentes, Ramón Cabanillas e os seus seguidores López Abente e Victoriano Taibo, así como tamén Álvarez Limeses). Deles e das tensións creadas na relación non sempre fácil entre a CX2 e a CX3, ou entre o galeguismo laicista e centrista e o galeguismo católico e conservador que orixinou a facción Dereita Galeguista, hai abondo escrito.

A ‘unidade xeracional nacionalista’, de se preferir esta terminoloxía, conta tamén con membros destacados da CX3 (Manuel Antonio, Manuel Luís Acuña, Eduardo Blanco Amor, Álvaro de las Casas, Florencio Delgado Gurriarán, Celso Emilio Ferreiro e Xosé Velo Mosquera), os dous últimos, por razóns de idade, con minguada produción antes do 18 de xullo de 1936, pero cun ámbito de relacións e de intervención pública suficientes como para situalos nun segundo plano desta unidade nacionalista se abrimos o marco até a sublevación fascista. Sería discutíbel a posibilidade de incluír aquí Xoán Vidal Martínez, malia este poeta ser fundador en 1922 da revista pontevedresa de orientación galeguista *Alborada* e, a partir de 1931, secretario e presidente do Grupo Nazonalista Galego de Pontevedra, integrado despois no Partido Galeguista.

A unidade do Seminario, UX2, adquiriu unha notábel marca culturalista volta á tradición, que inspirou poéticas non totalmente congruentes entre si e nin sequera *saídas* de modo directo do tronco do Seminario: a hilozoísta e a neotrobadorista, ambas fóra dos movementos de vangarda, e a específica doutros autores non adscritos en sentido estrito a esas *escolas*, como Carvalho Calero. Nin que dicir ten que esta UX2, cuxos integrantes non se corresponden exactamente cos considerados por Carvalho no grupo xeracional case homónimo (o dos «tempos do Seminario»), mantiña coa unidade anteriormente perfilada unha fluída relación de camaradería que se estendía a Ramón Cabanillas e a outros escritores e intelectuais do seu grupo de idade, entre eles Armando Cotarelo Valledor ou Salvador Cabeza de León, os dous primeiros presidentes cos que contou o Seminario.

O galeguismo da unidade xeracional do Seminario está fóra de dúbida; pero isto non nos parece suficiente para incorporar os seus membros a un cadro de superior amplitude como o da devandita unidade *Nós-A Nosa Terra*. Perderíase, de facelo, a identidade específica do seu núcleo principal de cohesión e intervención. A considerada escola hilozoísta, imaxinista, neorrománica, animista ou impresionista –etiquetas que se veñen utilizando pola historiografía literaria con diversa fortuna– é seguramente a que máis forte (e difusa) pegada deixou na poesía galega do século XX.

A unidade xeracional con centro no consello de redacción de *El Pueblo Gallego* e nos colaboradores próximos a este medio tivo un ideario non decantado a prol do nacionalismo. E o mesmo ocorreu cunha (sub)unidade xeracional máis, que podemos engadir ás até agora introducidas malia noutro nivel, mesmo en relativa subordinación á anterior. Fálase da que xirou en torno ao grupo lugués de *Ronsel*, concomitante por momentos co espírito que se localiza en *La Gaceta Literaria*, predisposta a xogar un difícil papel de engarce e de diálogo entre a xeira de *Alfar*, a apertura vangardista e iberista propugnada por Giménez Caballero, as distintas tendencias pronacionalistas e a liña específica dos poetas do núcleo de *El Pueblo Gallego*.⁵ Unha parte numericamente importante dos membros do grupo xeracional dos novecentistas (ou da *xeración do 25*, na denominación de Méndez Ferrín) entraría nestas unidades xeracionais de *El Pueblo Gallego* e *Ronsel*; se ben non o fai propiamente un dos seus membros máis destacados, Manuel Antonio. Outro poeta importante deste tempo, Luís Pimentel, queda vinculado ao grupo *Ronsel* na nosa comprensión sociolóxico-formal do segmento histórico 1916-31.

É xa redundante volver a incidir no feito de que as poéticas dos autores asociados en unidades de xeración non teñen por que ser equiparábeis, xa que do que se está a falar é de algo que soborda o plano estético-literario. Isto revélase con toda evidencia cando se fala desta UX3 e dos seus autores, entre os que cabería mencionar Otero Espasandín, Cándido Fernández Mazas, Johán Carballeira, Rafael Dieste (que non chegarían a publicar libro de poemas ningún en lingua galega), Valentín Paz Andrade, Luís Amado Carballo, Roberto Blanco Torres, Euxenio Montes, Ánxel Sevillano, Xulio Sigüenza e Xoán Xesús González. Tendo esta nómina diante resulta perceptíbel o feito de que a UX3 foi literalmente varrida como grupo humano e poético polo levantamento militar de xullo do 36.

A ausencia de definición e vertebración da sociedade cultural e literaria do período, así como a existencia de vinculacións polilaterais por parte dalgúns escritores relevantes, facilitaron a aparición das que poderíamos considerar como unidades xeracionais ‘satélites’, aparentemente de menor influencia e de máis efémera andaina e radicación. Unha delas, a principal, foi a que desde a mindoniense Oficina Lirica do Leste Galego dirixiu Álvaro Cunqueiro, con derivacións directas que chegaron a Iglesia Alvareño e Díaz Jácome; e tamén, doutro xeito (con direccións non sempre congruentes entre si), a Crecente Vega, a Trapero Pardo, a Pernas Nieto e a Emilio Mosteiro. E aínda a Luís Seoane e a Carvalho Calero. Asemade, estes dous últimos poetas vincúlanse, xunto con Álvaro de las Casas e

⁵ Correa Calderón, o promotor e codirector de *Ronsel*, foi un colaborador asiduo do xornal vigués; Fernández Mazas, un dos xornalistas e debuxantes con participación en *Galicia* e *El Pueblo Gallego*, foi membro do consello de redacción de *Ronsel*.

outros importantes intelectuais daquela hora –como García-Sabell ou Fernández del Riego–, ás actividades da Federación Universitaria Escolar (FUE), que deixaron un notábel selo a prol da galeguización da universidade compostelá xa nos anos da Segunda República, e que tampouco convén descoidar na catalogación das unidades xeracionais pola forza centrípeta que a FUE chegou a ter.

Aquí só imos dotar de identidade específica á que chamaremos *unidade xeracional mindoniense*, entendendo que dela formaron parte Cunqueiro, Iglesia Alvariño, Díaz Jácome e tres poetas aos que optamos por situar nunha conexión xeracional anterior, Crecente Vega, o autor de *Codeseira* (1933), Trapero Pardo, que se estreara en 1926 con *Lóstregos e moxenas*, e Pernas Nieto, que o fixo xa en tempo de guerra con *Fala d'as musas*.

A unidade mindoniense, UX4, mantivo unha receptividade non oculta pola obra de Noriega Varela, e ao seu través tamén polo saudosismo portugués, sen que iso supuxese unha homoxeneización de resultados poéticos no seu seo, realmente plurais. Alén disto, está marcada pola radicación mindoniense dos seus integrantes na etapa formativa das súas vidas, a cal, en tódolos casos agás no de Cunqueiro, transcorreu no Seminario Conciliar de Mondoñedo e/ou no de Lugo, feito ao que se debe conceder relevancia. O semanario *Val-libria*, dirixido polo seu propietario Xosé Trapero Pardo, foi receptivo á produción do grupo, que tivo nas cinco entregas de *Galiza* (1930-33) un medio propio de expresión logo continuado nos tarxetóns *Papel de Color* (1933-35) e *Frol de Diversos* (1935). As tres publicacións foron dirixidas por Cunqueiro, quen tamén se ocupou de coordinar, con Aquilino e o debuxante Bernardino Vidarte, o labor da Editorial Un, onde saíron o seu *Poemas do si e non* e dúas *plaquettes* máis, *Corazón ao vento*, de Iglesia Alvariño, e *Primeiras cantigas do amor*, de Díaz Jácome.

Algúns membros da UX4 asistiran en Compostela á Universidade ou desempeñaron nesa cidade labores profesionais, pero sen a asiduidade, a constancia ou a continuidade precisas para estableceren lazos suficientes de colaboración nin co Seminario de Estudos Galegos nin cos partícipes da ideoloxía e os programas nacionalistas. Isto non foi óbice para a militancia no Partido Galeguista de Cunqueiro ou de Iglesia Alvariño (militancia cultural máis que política); nin tampouco para que este último chegase a ser corrector en *Nós* ou, sinaladamente, para que dirixise durante o segundo semestre de 1933 o entón semanario *A Nosa Terra*.

A este panorama sobre a localización ideolóxica da unidade mindoniense hai que engadir que Cunqueiro foi colaborador de *El Pueblo Gallego*, onde exerceu a crítica de arte. E, finalmente, outro dato máis, o do papel que todos os membros da unidade desempeñaron na Guerra Civil. Este veu moi condicionado pola tendencia conservadora e católica da súa formación e da súa peripecia vital e incluso literaria

(obsérvese neles a ausencia de poesía de concienciación nacional, cívica ou social).

Sería con probabilidade excesivo outorgarmos valencia operativa de unidades xeracionais a outros dous núcleos de escasa homoxeidade e de dubidosa articulación interna que cultivaron a poesía neste tempo e que produciron un número importante de libros de poemas. Referímonos ao formado por membros do clero (máis dos que en principio poida pensarse) e ao constituído na emigración madrileña, bonaerense ou habaneira, que nin sequera son excluíntes entre si nin o son tampouco relativamente ás unidades até aquí presentadas.

